

Östra kyrkogården

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Östra kyrkogården

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Jönköpings läns museums dnr: 286/2018
Jönköpings församling dnr: BV 2018-29/8.7

Rapport och foto: Charlotte Mårland
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital Pdf

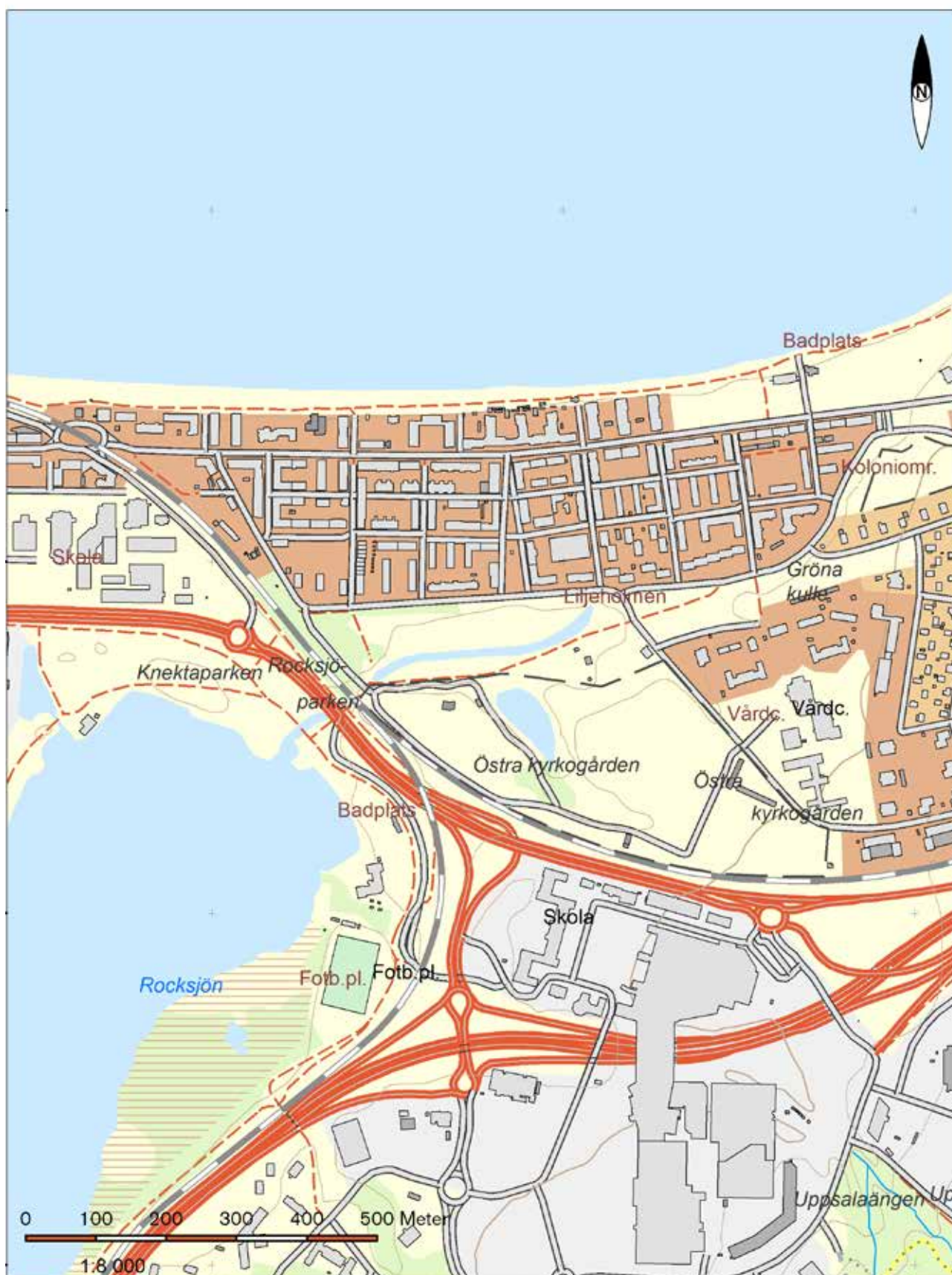
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik.....	6
Tre vanliga gravvårdstyper.....	8
Lagstiftning.....	9
Kulturmiljölag (1988:950).....	9
1 kap. Inledande bestämmelser.....	9
4 kap. Kyrkliga kulturminnen.....	9
Begravningslag (1990:1144).....	10
7 kap. Gravrätt.....	10
Gravrättens upphörande.....	10
Allmänna skötselråd.....	11
Östra kyrkogården.....	12
Kapell och kyrkomiljön.....	12
Kyrkogårdens historik.....	12
Beskrivning av kyrkogården idag.....	14
Allmän karaktär.....	14
Omgärdning.....	14
Vegetation.....	15
Gångsystem.....	15
Gravvårdstyper.....	15
Beskrivning av enskilda kvarter.....	17
Gamla kyrkogården, 1600-tal med äldre utvidgningar.....	17
Utvidgning sent 1800-tal.....	18
Utvidgning 1902 samt 1928.....	19
Utvidgning 1970.....	21
Omgestaltung 1980.....	22
Utvidgning 1973.....	23
Minneslund, 1978.....	23
Händelsehistorik.....	24
Byggnader.....	26
Östra kapellet.....	26
Gravkapell, händelsehistorik.....	26
Ekonomibyggnader vid Hermansvägen.....	26
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet.....	27
Att särskilt tänka på vid förvaltning av begravningsplatsen.....	28
Administrativa uppgifter.....	29
Arkiv.....	29
Litteratur.....	29

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Jönköpings församling har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Östra kyrkogården. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2020. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under hösten 2020.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

En av länders få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Charlotte Mårland vid Jönköpings läns museum under 2020. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med församlingen.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttobetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser

– utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begrävdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begrävdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer

Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsliknande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.

På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.

Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)*7 kap. Gravrätt*

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anföras åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.

Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.

Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Kyrkogårdens utsträckning år 1677. Vägen till Eksjö löper längs kyrkogårdens högra sida. Karta 1677, Lantmäteriet.

Kyrkogården utökades år 1849 åt väster. Trädkransen runt kyrkogården är illustrerad i kartan med små ringar. En allé löper även längs vägen till Eksjö. Karta 1855, Lantmäteriet.

Östra kyrkogården

Kapell och kyrkomiljön

Östra kyrkogården hör till Jönköpings församling i Jönköpings kommun. Församlingskyrkan ligger centralt inne i Jönköping, medan kyrkogården ligger ca 1,5 km sydost om kyrkan. När kyrkogården anlades i början av 1600-talet låg den långt utanför staden, men idag har staden expanderat och omsluter den på alla sidor. Kyrkogården ligger på en svag höjd och angränsar i norr till ett grönstråk som kyrkogården på samma gång är den del av, med dammar, promenadvägar och stora öppna grönytor. I söder avgränsas kyrkogården av järnvägsvallen och på andra sidan denna går E4an. I direkt närhet ligger bostadsområden med både flerfamiljshus och enfamiljshus från 1900-talet mitt samt det gamla regementet A6.

Kyrkogårdens historik

Begravningsplatser utanför stadskärnor och utan egen kyrka brukar oftast vara anlagda omkring 1800-talets början. Vid den tiden blev det förbjudet att gravlägga innanför stadsmurarna och dessutom var stadskyrkogårdarna oftast redan överfulla. Östra kyrkogården är speciell på så sätt att den är betydligt äldre. Vid branden inne i Jönköping 1612 bestämdes att staden skulle flyttas och den nya kyrkan, Kristine kyrka, skulle uppföras i anslutning till den nya stadskärnan. Man visste redan från början att man inte kunde anlägga en kyrkogård i anslutning till kyrkan på grund av att vattennivån gick så högt upp. I stället köpte man in mark för ändamålet ett stycke utanför staden och i direkt anslutning till landsvägen mot Eksjö. Denna låg tillräckligt högt för att inte ha problem med fukt i markerna, och ändå relativt nära staden. Den mark som köptes in låg på Rockö ägor och troligen uppförde man ganska tidigt även ett begravningskapell, av trä. Enligt de kartor som finns motsvarade den äldsta kyrkogården de kvarter som idag ligger närmast den nuvarande kapellbyggnaden; kvarter 4, 5 och 6, möjligen också kvarter 7. Kyrkogårdens ovanliga orientering i nordväst-sydöstlig riktning har sin förklaring från att denna första kyrkogård lades längs med landsvägen mot Eksjö, som gick i denna riktning. Från denna tid finns idag inga spår, utom möjligen den stora eken i kvarter 4, på kanten mot sluttningen. Dess ålder är inte fastställd men skulle kunna vara från denna tid eller ännu äldre.

I källmaterialet kring kyrkogårdens historia finns inga uppgifter om utvidgning av kyrkogården förrän år 1809. Innan dess hade kyrkogårdens träinhägnad ersatts av en stenmur (omkring 1770) och samtidigt hade man vid huvudingången mot Eksjövägen uppfört en ståtlig portal av sandsten. Denna hade oljemålats och försetts med smidda grindar. Överst fanns Gustav III:s namnskiffer.

Det finns också en uppgift från 1798 att Per Lindberg fick tillåtelse att uppföra ett privat gravkor på kyrkogården, en byggnad som troligen revs 1849.

1809 utvidgades kyrkogården mot sydost vilket torde motsvara dagens kvarter 9, 10 och 11. Det dröjde dock till 1811 innan man rev den gamla östra muren och flyttade den till landsvägen, och 1825 uppförde man även en stenmur längs de andra delarna av utvidgningen. Vid denna tid har kyrkogården troligen påmint om en ängsmark, med en gång upptagen mellan kapellet och kyrkogårdens ingång.

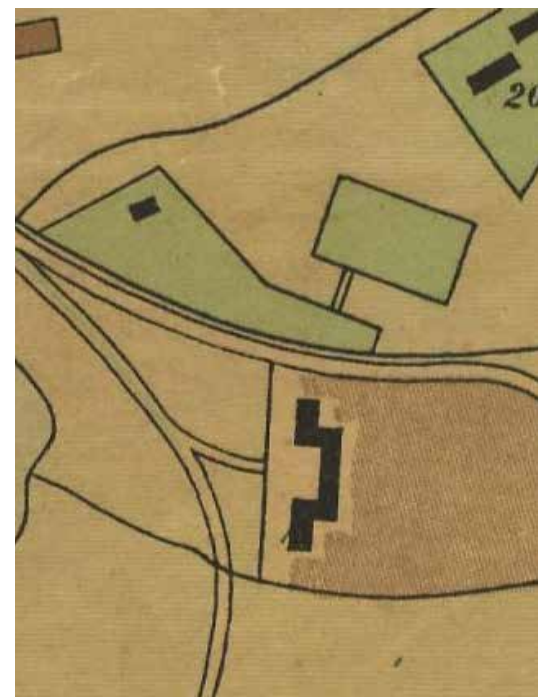
1849 utvidgades kyrkogården mot väster och fick den utsträckning den har åt det hållet idag, dvs motsvarande den västra delen av kvarter 1, 2 och 3. I anslutning till kyrkogården låg även en kolerakyrkogård som i samband med utvidgningen kom att inkluderas i kyrkogårdens område. Den f.d. kolerakyrkogården bör ungefär ha motsvarat de västra delarna av kvarteren 12–15.

Landsvägen från Jönköping till Eksjö som gick precis utanför kyrkogården var en naturlig avgränsning mot sydväst. Här låg också huvudingången till kyrkogården. 1864 anlades järnvägen och den fick då samma sträckning som landsvägen. Detta innebar alltså inte någon egentligen förändring för kyrkogården, men huvudingången var tvungen att flyttas när vägen ersatts av en hög järnvägsvall. Samtidigt som huvudingången flyttades utvidgades kyrkogården mot söder och öster, vilket troligen motsvarar de östra delarna av dagens kvarter 12–15 samt 16. Efter denna sista utvidgning blev kyrkogården så ansevärd till sitt format att man anlät en trädgårdsarkitekt, Frey Hellman, som 1871–72 delar in kyrkogården i kvarter och anlade alléer och planteringar. Det är samma struktur som är synlig idag på gamla kyrkogården, om än att träden har bytts ut.

Med den växande staden följde behovet av en större kyrkogård. 1902 anlades den nya utvidgningen sydost om den gamla. Kyrkogården anläggs på en delvis konstgjord förhöjning i det som tidigare varit sankmark, och en dalsänka markerar nivåskillnaderna. Anläggningen gjordes enligt moderna mått med regelbundna och rätvinkliga kvarter med raka gravrader, kantade av alléer och hägnade av hagtornshäckar. Kvarteren i öster består av gravplatser för allmänna linjen, medan de västra kvarteren på ömse sida av huvudingången består av köpegravar. Ytterligare en utvidgning genomförs 1928, kvarter tillkommer då åt väster och norr. Den ursprungliga planen visar på raka köpegravskvarter i väster och norr, medan området i nordöst utgörs av ytterligare kvarter till den allmänna linjen. Utformningen av de kvadratiske kvarteren kom dock att ändas, istället anlades de bågformiga kvarteren 23 och 27. Några uppgifter om när och vem som stod för ritningar har inte hittats men utvidgningen får en mycket medveten och formstark utformning. Gravraderna följer halvcirkelformade linjer och förstärker samtidigt den tvärgående allén. Gravvårdarna i dessa kvarter blir uteslutande moderna utan grusbäddar och stora monument.

Med järnvägens tillkomst fick kyrkogården en ny gränsdragning åt söder. Kyrkogården har även vid sekelskiftet 1900 utökats öster ut, och följer banvallens sträckning.
Karta 1900, Lantmäteriet.

De första kvarteren på höjden tillkom år 1902. Området hade en symmetrisk plan med mittaxel.
Karta 1927, Lantmäteriet.

Kyrkogårdens utveckling över tid avspeglas i de olika kvarterens utformning.
Ortofoto 1965, Lantmäteriet.

Kapellet har en central placering på den äldsta delen av kyrkogården.

1970 utvidgades kyrkogården återigen, nu mot sydost, och samtidigt uppförs två stora ekonomibyggnader för kyrkogårdsförvaltningen. De nya kvarteren fick olika utformning och tas successivt i bruk under 1900-talets senare decennier. En del kom att omgestaltas som muslimsk begravningsplats där gravraderna inrättats diagonalt i kvarteret för att vara riktade mot Mekka.

De stora förändringarna under de senaste decennierna rör givetvis utvidgningarna. Samtidigt har de äldre delarna av kyrkogården successivt ändrats, långsamt och nästan obemärkt, men i det stora hela ändå mycket påtagligt. De små successiva ändringar rör främst alla de grusbäddar som har ersatts med gräsytor, men även de äldre vårdar där gravrätten har gått ut och därefter har ersatts med nya. Den äldre delen av kyrkogården är fortfarande präglad av gravar med grusbäddar, i andra delar av kyrkogården har majoriteten blivit igenlagda med gräsyta.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården är belägen på två höjder, den äldsta delen i väster på en naturlig höjd, medan de yngre kvarteren ligger på en konstgjord förhöjning i öster. Kyrkogården består av flera delar med olika karaktärer vilka avspeglar de rådande idealen. Den gamla kyrkogården består huvudsakligen av familjegravar från 1900-talets början med grusbäddar, många är därtill omgärdade med staket eller stenramar. De yngre kvarteren omfattar främst gravar från 1900-talets andra hälft och är placerade i olika formstarka strukturer; stora halvcirkelformiga bågar, raka linjer, mindre helcirkel, oregelbundet på små höjder etc. Den yngre delen innehåller även minneslund, askgravlund och muslimsk begravningsplats. På gamla kyrkogården finns ett gravkapell från 1937, och på nya kyrkogården ligger en större förvaltningsbyggnad från modern tid.

Omgärdning

På grund av kyrkogårdens storlek, dess läge och dess skiftande karaktär varierar också varje dels omgärdning. Den gamla kyrkogården omgärdas på ett naturligt sätt av branterna på östra och norra sidan och på sydvästra sidan utgör järnvägsvallen en naturlig avgränsning. Både vallen och sluttningen har stödmurar.

Flera kvarter på nya delen är delvis omgärdade av sluttningar och stödmurar. Sluttningarna är antingen gräsklädda eller planterade med kryptallar. Stödmurar och vanliga murar runt kyrkogården varierar i utförande, vissa är kallmurade och andra fogade med murbruk. De äldre är murade med kluvna stenar och de yngre med vald rund gråsten.

Ingångar

Det finns flera ingångar till kyrkogården. Den ursprungliga huvudentrén låg fram till 1864 vid sydvästra långsidan, mot landsvägen. I samband med att landsvägen blev järnväg flyttades huvudentrén till den nordvästra spetsen av kyrkogården, där den fortfarande är kvar. Entrén består av fyra högresta gavelkrönta grindstolpar av granit med avfasade hör och med gjutna nygotiska grindar. De tillverkades år 1875 vid Jönköpings mekaniska verkstad och är de äldsta bevarade gjutjärnsstaketet i Jönköping. I samband med att kyrkogården har utvidgats har nya ingångar etablerats. Längs Hermansvägen i norr finns tre entréer, varav två är i funktion. De är enkla och moderna, endast den entré som är tagen ur funktion (vid de muslimska kvarteren) har en grind, utförd av raka och enkla fyrkantsjärn och enkla grindstolpar av samma höjd.

Vegetation

På grund av kyrkogårdens storlek och de olika delarnas olika tillkomstperioder varierar vegetationen. På den gamla delen i väster finns den största mångfalden. Här finns äldre gravplanteringar i form av hängaskar och pelartujor, men även en allé. Inom den gamla kyrkogården står en storväxt äldre ek vilken sägs vara omkring femhundra år gammal. Flera grusgravar har bevarade häckomgärdningar av buxbom eller liguster.

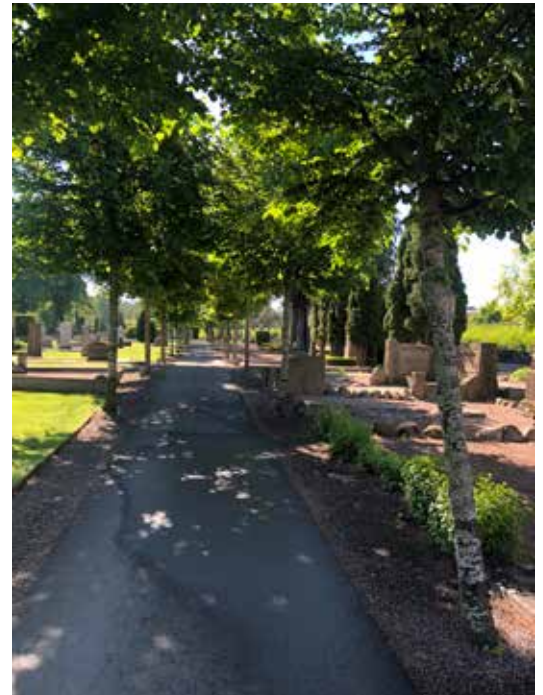
Kvarteren som tillkom under 1900-talets första del har alléer av lind och häckar av liguster, taxus, cypresser och avenbok. På vissa delar spelar vegetationen en större roll än på andra, såsom i kv. 37–42 där avenbokshäckarna bildar rundlarna i de formstarka kvarteren. Växtligheten är en del av variationen som skapar identitet mellan olika områden, men binder även ihop de olika delarna.

Gångsystem

Gångarna är belagda med grus, sten eller asfalterade. På kyrkogårdens äldsta del är huvudgångarna asfalterade medan mindre gångar inom kvarteren är gruslagda. Grusgångar inom de äldsta kvarteren har lång kulturhistorisk hävd och är en betydelsefull del av atmosfären på denna äldsta del av kyrkogården. De flesta av gångarna på resterande kyrkogård är asfalterade, här förekommer också i relativ stor utsträckning biltrafik.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna på en så stor kyrkogård som Östra kyrkogården varierar av naturliga skäl. Samtidigt som variationen över hela kyrkogården är stor, är olika typer av vårdar relativt enhetligt samlade i olika kvarter. På kyrkogårdens äldsta del dominerar de stora och påkostade monumentalvårdarna, kopplade delvis till att här även finns de äldsta gravarna. Området präglas av grusbäddar, stora format, gravstaket och varierade gravstorlekar. Förutom

Trädrader ramar in kyrkogårdens huvudgångar. Vissa grusgravar på den äldre delen av kyrkogården har häckomgärdade grusgravar.

Den äldre delen av kyrkogården kännetecknas av högresta vårdar på grusgravar.

Ett omlagt kvarter har placerats i kvarter 33 med perennplanteringar och lägre diagonala stenvårdar.

påkostade gravvårdar ligger här även många kända personer ur Jönköpings historia. Även i utvidgningen från 1902 och 1928 finns en del monumentala vårdar kvar från de första åren, särskilt i kvarterens kanter, vilka är viktiga för att bevara områdets historiska djup. I de östra kvarteren finns rester av allmänna linjen, ett mindre område undgick att planteras igen med rygghäckar under mitten av 1970-talet. Kvarteren domineras i övrigt av efterkrigstidens vårdar, vilka präglas av enhetliga format och proportioner med få titlar och anspråkslös utformning. 1970-talets kyrkogårdsutvidgning domineras av sentida vårdar med större variationen i formgivningen, kvarteren upplevs ändå inte splittrade då de enskilda vårdarna underordnas av kvarterens rumsliga gestaltning med häckar och gångsystem. Sentida begravningsformer som askgravlund och minneslund utgör ett naturligt inslag i kvarteren. I den östra delen av kyrkogården ligger den muslimska begravningsplatsen med en hög grad av individuellt uttryck, flera av gravarna är inhägnade och har en grusyta.

Av kulturhistoriska skäl bör man vid nya gravsättningar ta hänsyn till gravvårdar med titlar och konstnärliga värden, gravar med grusbäddar och inramningar, gravar som är typiska för sin tid och gravar som på ett relativt enhetligt sätt präglar kvarteren. Strikt enhetliga kvarter bör hållas enhetliga och kraven att anpassa nya gravvårdar efter de befintliga bör vara högre i sådana kvarter.

Beskrivning av enskilda kvarter

Gamla kyrkogården, 1600-tal med äldre utvidgningar

Allmän karaktär

Den gamla kyrkogården omfattar kvarter 1–16 vilket motsvarar den utsträckning den hade vid mitten av 1800-talet. Området delades in i kvarter under 1870-talet och samtidigt planterades träd. Idag finns en mångfald träd i området med olika former, storlekar och av olika arter. Gravarna är främst placerade i nordväst-sydöstlig riktning, bortsett från gravarna i kvarteren närmast järnvägsvallen och sluttningen i nordost där de i stället är vända i sydväst-nordöstlig riktning. Gångarna i området är asfalterade mellan kvarteren, men inom kvarteren är de i förekommande fall gruslagda. I området finns även ett gravkapell samt en mindre ekonomibyggnad, som beskrivs på separat plats i rapporten.

Gravvårdstyper

Området innehåller en mångfald gravvårdar av olika utformning och format. Här finns kyrkogårdens äldsta gravvårdar, de äldsta av dessa är tagna ur bruk och står uppställda vid kapellets södra vägg på sekundär plats. Flera vårdar från 1800-talet står kvar med sin ursprungliga placering. På den gamla kyrkogården finns stora familjevårdar med grusbäddar inramade med stenram, buxbomshäck eller staket. Flera högresta och mycket påkostade monument, men även enklare vårdar förekommer inom området. Flera vårdar har höga person- och lokalhistoriska värden. Inslag av sentida vårdar förekommer även inom kvarteren.

Området har många speciella gravvårdar som förtjänar att nämnas; John Bauers grav vid norra sluttningen, doktor Engstrands grav med vackert och påkostat smidesstaket i jugend, överdirektör Hjalmar Elworths (son till John Ericsson) höga obelisk i diabas som restes av Statens Järnvägars män och boktryckare Gustaf Lundins grav som är säregnet utformad i vinkel för att nämna några.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Området har mycket stora kulturhistoriska värden, främst genom de många påkostade gravvårdarna av monumentalfORMAT eller av annan hög konstnärlig kvalitet. Till det höga kulturhistoriska värdet hör även de många grusbäddarna samt omgärdningarna i form av stenramar, järnstaket eller häckar. Till den förtätade atmosfären bidrar även den varierade växtligheten med alléträd, sorgeträd och buskar. Nordost om kapellet står en troligen månghundraårig ek.

Med tanke på hur sällsynt det idag är med grusgravar bör samtliga grusbäddar i området bevaras. Detta gäller även de kvarvarande grusgångarna. Förnyelse med nya gravvårdar bör i första hand ske på annan plats på kyrkogården, där så ej kan ske skall nya gravvårdar anpassas till de befintliga vad gäller konstnärlig och monumental ambition.

Grusgravar med högresta vårdar och inslag av tidstypiska planteringar med bland annat ormbunkar är ett karaktärsdrag på kyrkogårdens äldre del.

Utvidgning sent 1800-tal

Allmän karaktär

Kvarter 17–19 ligger sydväst om den gamla kyrkogården längs med järnvägen. Kvarter 17–18 är i bruk medan kvarter 19 fungerar som utställningskvarter med sekundärt placerade äldre vårdar. Kvarteren tillkom någon gång mellan 1855–1900 och består av ett långsmalt område längs med järnvägen, vilken troligen delvis har frigjorts i samband med expropriering av mark för järnvägen under 1860-talet. Kvarten kantas av en ligusterhäck längs med gången, och längs järnvägsvallen växer en relativt jämn rad med äppleträd. I sydöstra delen är gravarna inhägnade av liguster- och buxbomshäckar. I området finns även flera mindre träd.

Gravvårdstyper

I kvarter 17–18 är de flesta gravvårdar från 1900-talets första hälft och mitt. Gravarna ligger vända mot nordväst eller sydost, i områdets längdriktning. Spridningen är stor och omfattar enkla vårdar av mindre format, men även större gravar med ramar och i tre fall även med bevarade grusbäddar. En av gravarna har även ett påkostat smidesstaket. Av de stora gravarna syns i flera fall bara stenvården, medan stenramen eller häckomgärdningen försvunnit, deras ursprungliga storlek kan dock ännu anas utifrån utrymmet mellan gravvårdarna.

Kvarter 19 utgör en exposé av olika vårdar från olika perioder, av olika material, social klass och med olika personhistoriska värden. Här finns en gjutjärnsvård från 1845, flera små vårdar från 1900-talets början som kan ha ingått i den allmänna linjen, en trävård, en nygotisk gjutjärnsvård samt andra vårdar i olika representativa stenmaterial.

I kvarter 19 står en samling av vårdar musealt uppställda. Vårdarna som minner om allmänna linjen kommer sannolikt från de kvarter som uppfördes 1902 respektive 1928.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Det kultuhistoriska värdet i kvarter 17–18 ligger främst i enskilda välbevarade vårdar. Kvarteren har förlorat sin ursprungliga struktur och gångar och grusbäddar har såtts igen med gräs. Det kultuhistoriska värdet kan därför endast sägas ligga i enskilda vårdar med personhistoriskt och lokalthistoriskt intresse eller vårdar med konstnärliga värden.

I kvarter 19 som är ett renodlat pedagogiskt kvarter med museivårdar ur bruk ligger också det kultuhistoriska värdet i de enskilda vårdarna med tillhörande grus och häckar. Vårdarna representerar en mångfald som förekom vad gäller olika material, former och hantverkstraditioner.

Utvidgning 1902 samt 1928

Allmän karaktär

Området som tillkom år 1902 utgör kvarter 25–26, 29–30, 32–33 samt 35–36. Kvarterens olika karaktär beror på att de östra delarna var avsedda för allmänna linjen medan de västra kvarteren på vardera sidan om huvudaxeln var avsedda för familjegravar. Kvarteren anlades på utfyllnadsmark, området hade tidigare varit kärrmark. År 1928 tillkom kvarter 20–24, 27–28 och 31 samt 34 i en utvidgning åt väster och norr om det befintliga området. Kvarter 31 och 34 anslöt till det befintliga allmänna linjeområdet i öster, medan de västra kvarteren kom att bestå av familjegravar med köpegravar närmast gångarna. Gemensamt för kvarteren är rutnätssystemet och de regelbundna raderna med gravvårdar. Huvuddelen av samtliga vårdar är från 1900-talets mitt eller andra hälft. Det som skiljer de äldre kvarteren från 1902 från de yngre från 1930-talet och framåt är främst att de äldre saknar rygghäckar, delvis har dock området under senare tid kompletterats med rygghäckar. Till viss del finns bevarade äldre gravvårdar med stenramar, grusbäddar, stora och monumentala proportioner bevarade, tidigare utgjorde den västra delen med familjegravarna av grusgravsområde.

De norra kvarteren 23 och 27 är utformade med rundade häcklinjer, som utgår från en rund plantering vid norra entrén. De båda kvarteren följer i den ursprungliga planen samma linjära plan som de övriga kvarteren, men kom att ges en annan utformning när kvarteret anlades. Den avvikande formen ger kvarteren en tydlig egen karaktär där de böjda kvarteren markeras av häckar.

I de äldre kvarteren förekommer främst enstaka vårdträd och mindre häckar på enskilda gravplatser. Gångarna är asfalterade och kantade av alléer med stora lindar. I norra delen står ett modernistiskt klocktorn i vitmålad betong.

Gravvårdstyper

De äldre kvarteren från 1902 innehåller en del äldre vårdar från 1900-talet och 1910-talet. De äldre vårdarna är oftast stora och påkostade och har haft stenramar eller häckinramningar, sammanlagt är omkring 30 grusgravar bevarade.

I kvarter 33 finns ett tiotal små barngravar från 1920- och 1930-talen bevarade. I kvarter 32 finns flera äldre vårdar från 1903 och framåt bevarade som ingick i den allmänna linjen, vissa vårdar har dock flyttats under senare år och markerar idag kortsidorna åt kvarteren norr och söder om området. Utspridda vårdar från den allmänna linjen förekommer även i kvarter 33 samt 36. Kvarter 35 är avsett för regementet, vårdarna består av enhetligt utformade hållar i svart granit och är placerade på en rad.

Majoriteten av vårdarna inom utvidgningen från 1902 och 1928 är från 1900-talets mitt eller senare hälft, de är typiska för sin tid med enkla och enhetliga konturer.

Regementets gravvårdar är samlade i kvarter 35. Vårdarna är enhetligt utformade och placerade på en linje med en högst värd i mitten.

Kvarterens olika karaktär framträdde tydligt före den omfattande omläggningen av kyrkogården i mitten av 1970-talet. Kvarteren med vårdar från allmänna linjen bestod av öppna gräsytor, medan de övriga kvarteren har en tydlig rumslig indelning.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Utvidgningen har ett tydligt och starkt formspråk, uttryckt genom regelbundna rektangulära kvarter, strikta gravlinjer och inramande alléer. Den halvcirkelformade planen i norr med svängda gravrader som tillkom vid utvidgningen 1928 men formgavs senare markerar ett senare ideal.

De äldre kvarteren från 1902 domineras trots sin ålder av yngre gravvårdar från 1900-talets mitt och andra hälft, de bevarade äldre vårdarna är därmed särskilt värdefulla att bevara på plats. Vårdar från 1900-talets två första decennier, grusgravar, stora monumentalvårdar och de småskaliga ofta anspråkslösa vårdarna från allmänna linjen har ett stort värde för att tydliggöra kvarterens ålder och ursprung. Spridningen är stor bland vårdar i de äldre kvarteren medan de yngre är väldigt enhetliga med jämnstora moderna vårdar av liknande proportioner.

I kvarter 35 finns regementets gravplats, det har ett stort värde som ett av länets få soldatminnesmärken.

Utvidgning 1970

Allmän karaktär

År 1970 tillkommer en utvidgning åt öster genom kvarter 43–60. Grundstrukturen från tiden är bevarad, de östra kvarteren 48–49 samt 60 omgestaltades dock 1980 för att tas i bruk som muslimsk begravningsplats.

De norra kvarteren 43–47 är grupperade kring två rundlar med stensatta gångar. I degranshäckar bildar rum inne i kvarteren och längs med häckarna står gravvårdarna placerade. Området är varierat och har tidstypisk gestaltning med fokus på rumslig indelning och variation.

De södra kvarteren 51–54 består av böljande gångar, och gravplatserna omges av runda häckplanteringar.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i området är från 1980-talets slut och senare. De är till största delen typiska för sin tid med få titlar, enkla konturer, små eller medelstora format. Inom det södra området finns askgravlundar formade som stenrösen vilka utgör ett tidstypiskt inslag i kvarteren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kyrkogårdsutvidgningen från 1970 är ett typiskt modernt gravområde med vissa parkliknande kvaliteter. Gravvårdarna är mycket typiska och vanliga på flera håll. Det som utmärker kvarteret är vissa gestaltningsmässiga kvaliteter, vilka främst kommer till uttryck genom rumsbildande häckar, trädader, upphöjda rabatter. Askgravplatserna utgör tidstypiska inslag som berättar om ett ändrat gravskick. Tillsammans med övriga områden på nya delen av kyrkogården visar det på den rika variation som finns på kyrkogårdar från senare delen av 1900-talet.

Inom utvidgningen från 1970 ligger askgravlunden med stenkumlar.

Omgestaltning 1980

Allmän karaktär

Kvarter 46–47 samt 57–60 ingår i 1970-talets utvidgning och kom att omgestaltas år 1980 för att tas i bruk som muslimsk begravningsplats med gravrader orienterade mot Mecka. Kvarteren utgör den första muslimska begravningsplatsen i Jönköping.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarteren följer i stort sett övrig utveckling bland vårdar, men med större individualisering vad gäller stenmaterial och utformning, grönmålade trävårdar förekommer även. Stensorter varierar från vita till helsvarta, och färgade stenmaterial. Höjd, bredd och proportioner varierar i större omfattning, liksom mängden text och symboler. Majoriteten av vårdarna är dekorerade med halvmånen och stjärnan. Flera grusgravar förekommer.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Området har ett kulturhistoriskt värde genom att vara Jönköpings första muslimska begravningsplats. Som sådant speglar detta det nya mångkulturella samhället. Till uttrycket hör även den traditionella orienteringen av gravar och gravrader mot Mecka. Enskilda gravvårdar är tidstypiska och speglar den brokighet som ryms inom gravvårdskulturen.

Den omlagda delen har diagonala gravrader vilka är riktade mot Mecka.

Utvidgning 1973

Allmän karaktär

År 1973 ritades kvarter 37–42 avsedda för urngravar och askgravplats. Området ligger i dalsänkan mellan den nya kyrkogården och markplanet intill järnvägsvallen. Kvarteren är tydligt avgränsade och är utformade som cirklar med gravar placerade längs med häckarna som är planterade i rundlar. En av cirkelarna utgör en askgravplats och är gestaltad som ett röse av runda stenar. Mellan cirkelkvarteren går en stenlagd gång. Området är sparsamt planterat förutom avenbokshäckarna som utgör kvarterens grundstruktur.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är från slutet av 1980-talet och framåt. Gravvårdarna är placerade längs med häckarna och antingen vända in mot cirkelns mitt eller vända ut från den. Askgravlunden är gestaltad som ett stenröse, där varje jordfäst får en metallplatta med namn och årtal monterat på en sten.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det kulturhistoriska värdet ligger i områdets gestaltning med tydliga och väl avgränsade former. Gravvårdarna inne i respektive kvarter är i de flesta fall enhetliga till storlek och proportioner, och de underordnar sig de tydliga formerna. Urngravlunden utgör en tidstypisk företeelse från vår samtid.

Minneslund, 1978

Allmän karaktär

År 1978 utvidgades kyrkogården och den östra delen av dalsänkan togs i bruk som minneslund. Minneslunden består av en kvadratisk yta av gräs omgiven av en gångväg, i sydväst finns en stenlagd yta med en L-formad vattenspegel med kanter av granit och överliggare av skiffer. Området är tydligt avgränsat åt söder, öster och norr av sluttningar, medan det åt väster inramas av ett större rhododendron buskage.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Minneslunden har en diskret framtoning, det kulturhistoriska värdet är främst förknippat med dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut.

I sänkan ligger de cirkelformade kvarteren vilka är karakteristiskt utformade.

Händelsehistorik

1612

Jönköpings centrala delar brann ner och efter branden beslutade man att uppföra en ny kyrka. Kyrkotomten på den utvalda platsen låg för lågt och nära vattennivån varför man beslutade att uppföra kyrkogården på en höjd utanför staden. Den närmast lämpliga platsen fanns på Rockö ägor, och här anlades den första kyrkogården. (Karlson 1984)

1625

En byggnad finns markerad på Thomés karta över Jönköping på den plats som hade valts till begravningsplats. En kapellbyggnad nämns vid samma tid och förmodas vara denna. (Karlson 1984)

1652

En femsidig tomt finns utmärkt som ”stadens kyrkogård” på en karta från 1652. Kyrkogården låg utmed landsvägen mellan Jönköping och Eksjö. (JH III)

1768–73

Inhägnad av träbalkar utbyttes mot en stenmur och samtidigt uppfördes en oljemålad välvd port av sandsten, utförd efter ritningar av stadsbyggmästare L. Wickman och grindar av hovslagare Jäder. Porten låg längs södra sidan, utmed landsvägen, och kröntes av Gustav III:s namnskiffer. (Karlson 1984)

1798

Per Lindberg erhöll tillstånd att uppföra en gravbyggnad av trä, troligen efter ritningar av P G Salvin. (Karlson 1984)

1809

Utvidgning mot sydöst motsvarande 54 alnar (Karlson, 1984)

1811

Utvidgningen från 1809 inhägnades på södra sidan genom östra murens flyttning, och mot öster och norr med ett trästaket. (JH III)

1825

Utvidgningen från 1809 inhägnades även mot öster och norr med en stenmur. (JH III)

1849

Utvidgning mot väster. Samtidigt revs Lindbergs trägravkor på grund av förfall och kolerakyrkogården öster om kapellet inhägnades med staket. (JH III och Karlson, 1984)

1864-talet

Utvidgning och järnvägsdragning. I samband med att järnvägen drogs förbi söder om kyrkogården flyttades huvudingången från den södra till den västra sidan. Samtidigt utvidgades kyrkogårdsmarken mot söder och öster. (JH III, och Karlson 1984)

1871–72

Kyrkogården delades in i kvarter och planterades efter ritningar av trädgårdsarkitekt Frey Hellman. Okänd omfattning, eftersom av kyrkogården redan innan varit indelad i gravkvarter med trädplanteringar. (JH III)

1875

Nya portar och grindar tillverkade av Jönköpings mekaniska verkstad sätts upp vid västra ingången. Grindarna är desamma som idag. (JH III)

1902

Utvidgning. Ny kyrkogård anlades på en hög utfyllnad på det som varit kärrmark. Nya kyrkogården förbinds med gamla via en smal väg. (JH III)

1928

Utvidgningen från 1902 utvidgades ytterligare mot norr och väster. (JH III)

1940

Beskrivning. Den gamla kyrkogården har en almallé som leder från västra porten upp till gravkapellet, östra delen består av kvarter för allmänna gravar, vid denna tid främst förfallna vårdar av trä. Äldre gravvårdar finns närmast kapellet och är ditflyttade i senare tid. Den nya kyrkogården från 1902 är hägnad av hagtornshäckar. (JH III)

1940-tal

Utvidgning av nya kyrkogården mot nordost. Okänt vem som stod för anläggningsritningarna.

1969–71

Utvidgning mot sydöst och uppförande av ekonomibyggnader. Utvidgningen motsvarar dagens kvarter 43–60. Planerna gjordes av Lundqvist & Jacobson markkonsulter AB i Uppsala, och ekonomibyggnaderna ritades av arkitekterna Hans Matell och Anders Nordström. (JLST)

1978

Minneslunden anlades. (Muntlig uppgift)

Byggnader

På kyrkogården finns tre olika byggnader: Östra kapellet på gamla kyrkogården, ekonomibyggnaderna vid Hermansvägen och personalbyggnaden i anslutning till kvarter 19 (beskrivs ej).

Östra kapellet

Kapellet, ritat av stadsarkitekt Göran Pauli, uppfördes 1937 på samma plats om det äldre kapell som brann ned 1935. Det nya kapellet gjordes mindre än det ursprungliga och motsvarar ungefär endast mittkvadraten i det gamla.

Kapellet har en kvadratisk plan, med en slät, levande putsyta som är avfärgad i ljusgult. Taket är ett tälttak med karnisformad takkontur, lagt med tjärade kyrkspån, och krönt av en åttakantig lanternin. Byggnaden vilar på en sockel av svart skiffer.

Invändigt präglas kapellet av en sorts barockklassicism: taket är dekorationsmålat i blått med konsoler med målade skuggeffekter. Väggarna är vitmålade, golvet av skiffer utom i bänkkvarteren där det är golvbrädor. Altaret är av kalksten och ovanpå det står en altartavla med en trären figur framför en blå himmel. Bänkgavlar är utförda efter historiska förebilder.

Det kulturhistoriska värdet ligger främst i ursprungsmaterialen, inte minst dekorationsmåleriet och snickerierna.

Gravkapell, händelsehistorik

1701

Ritningar till kapellbyggnad av byggmästare Jacob Ekeström från Eksjö, på uppdrag av landshövding Mårten Lindhielm. (Karlszon 1984)

1935

Gravkapellet brann ner. Efter rivningen av ruinerna blottades nedgången till ett privat gravkor från 1700-talet. (JLM)

1936–37

Nybyggnad, nytt gravkapell uppfördes efter ritningar av stadsarkitekten Göran Pauli. Det nya gravkapellet placerades på samma plats som det gamla och liknade detta i proportioner, framför allt i takkonstruktionen. (JLM)

Ekonomibyggnader vid Hermansvägen

Dessa uppfördes i samband med utvidgningen av kyrkogården 1969–71. Byggnaderna är i ett plan, uppförda med rött tegel som fasadmaterial och plant tak med kopparsarg. Byggnaderna är ritade av arkitekterna Hans Matell och Anders Nordström. Byggnadernas kulturhistoriska värde ligger främst att de är tidstypiska.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Östra kyrkogården i Jönköping anlades troligen några år efter stadsbranden 1612, som begravningsplats till den nybildade Kristine församling. Kyrkogården har utvidgats ett flertal gånger, de mest betydande utvidgningar gjordes under 1800-talet då gamla kyrkogården byggdes till i etapper samt 1902 då utvidgningen på den norra höjden tillkom. Ytterligare utvidgningar genomfördes 1927 samt 1970.

Kyrkogården består idag av flera enskilda delar. Varje del har en individuell och tydlig karaktär samt en inre enhetlighet, vilket får kyrkogården att upplevas varierad och omväxlande. Till detta bidrar även topografin, kyrkogården är uppdelad på två höjder med en liten dalsänka emellan.

Inom den äldsta delen, Kv 1–16, präglas kvarteren av påkostade gravvårdar, inhägnader, grusbäddar, sorgeträd, inre gångar med grusbeläggning, buxbomshäckar etc. Det är uttryck kopplade till dessa delar som är områdets främsta kulturhistoriska värde. I kvarter 17–19 finns en kulturhistorisk samling av gravvårdar som visar exempel på olika modeller, från olika sociala klasser, material etc. Det kulturhistoriska värdet ligger huvudsakligen i enskilda vårdar, inte i sammanhanget.

Kyrkogården utvidgades år 1902 med kvarter 25–26, 29–30, 32–33 samt 35–36. De ursprungliga kvarteren i detta område präglas av regelbundna gravrader, rygghäckar och raka gångar. Från anläggningstiden finns en del äldre vårdar kvar med grusbäddar, stenramar etc som är kulturhistoriskt värdefulla och underlättar den historiska läsbarheten, samt rester av den allmänna linjen i de östra kvarteren. I kvarter 35 står ett soldatmonument över de soldater som dog på grund av spanska sjukan i början av 1900-talet. Kvarter 33 har omgestaltats under senare år för att nyttjas som askgravplats med omfattande perennplanteringar och lägre diagonala gravvårdar i granit. Ytterligare en utvidgning genomfördes på höjden år 1928 med kvarter 20–24, 27–28, 31 samt 34. Kvarteren ansluter till de tidigare anlagda, med strama rygghäckar mellan gravraderna.

Kvarter 37–42 ligger i den östra delen av sänkan. Kvarteren togs i bruk under 1980-talet och består av urngravar arrangerade i tydliga cirklar av avenbokshäckar. De kulturhistoriska värdena ligger i områdets gestaltningsmässiga kvaliteter; enhetliga vårdar som underordnar sig en stark och tydlig form. Minneslunden i den västra delen av sänkan tillkom år 1978 och är ett uttryck för en varierad och mångfasetterad gravkultur, i detta fall genom önskemål om en anonym gravplats.

Kvarter 43–60 skiljer sig något åt från övriga genom att vara mer varierade, småskaliga och inte lika enhetliga. Dessa visar på en större variation under 1900-talet senaste decennier och 2000-talets första år vad gäller gravvårdars utseende och gravformer (askgravlundar,

kistgravlundar, muslimska kvarter etc.). Här finns vissa gestaltningsmässiga kvaliteter men det främsta kulturhistoriska värdet ligger i tidstypiska uttryck för en ökad individualism och variation. Dessa finns även företrädda på många andra kyrkogårdar.

Östra kyrkogården har många mycket värdefulla gravvårdar. Vid förnyelser är det viktigt att man tar hänsyn till kvarterets karaktär och befintliga gravvårdar. Enkla gravstenar kan vara kulturhistoriskt värdefulla just genom att vara så anspråkslösa och anonyma, det har både varit ett ideal och kan också markera skillnader mellan olika sociala klasser. Värdet i kvarteren ligger inte enbart i de enskilda gravvårdarna utan även i kvarterens struktur med gångar, linjer, vegetation etc.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Att särskilt tänka på vid förvaltning av begravningsplatsen

- Östra kyrkogården är en stor kyrkogård med många olika delar. Varje område har en tydlig, egen karaktär. Detta medverkar till en rik variation och ger en bra och representativ bild av skiftande begravnings seder under lång tid.
- Den äldre delen av kyrkogården har många påkostade gravvårdar som har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Till dessa hör även gravar med grusbäddar och inramningar.
- De yngre kvarteren är främst representativa och kulturhistoriskt värdefulla genom sin regelbundna och formstarka struktur.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 286/2018
Beställare:..... Jönköpings församling
Inventering och rapportansvarig:..... Charlotte Mårland
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Jönköpings kommun
Socken:..... Jönköpings socken
Fastighetsbeteckning:..... Östra kyrkogården,
Liljeholmen 1:1, 2:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)

Antikvarisk topografiska arkivet. (ATA)

Litteratur

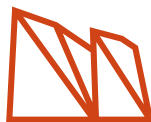
Björkman, Rudolf, *Jönköpings Historia del III*, Jönköping 1919

Haas, Jonas. *Östra kyrkogården, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Kristine församling i Jönköpings kommun. Jönköpings län, Växjö stift.* Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2007:135.

Karlson, Bo E, *Bebyggelse i Jönköping 1612–1870 Offentliga institutioner*, Jönköping 1984

Karlson, Bo E, *Stadens förnyelse och kontinuitet, bebyggelse i Jönköping 1612–1870.* Jönköping 2004

År 2020 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Östra kyrkogården. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.

Byggnadsvårdsrapport 2021:22
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM